

Boken är rikt illustrerad med 54 fotosidor som utgör en historisk exposé från 1935 till 2020. Den första svart-vita bilden visar när Hellspongs morfar står på verandan till den då nybyggda stugan. På sista bilden i färg framträder en grupp med barn och yngre vuxna tillhörande släkten Hellspong. Däremellan finns även bilder på personer som saknar släktskapsband med Hellspongs, men som i likhet med dem danat sommarlivet i Sågsand på olika sätt och vis. Det rika bildmaterialet borde dock ha integrerats i den korta löpande texten, då text och fotografier företrädesvis är innehållsligt länkade till varandra.

Självfallet är Hellspong medveten om att många av de sommarboende som han kallar Sågsandsbor är djupt fästade vid denna miljö vid Bottenhavets kust, men han ger ingen explicit förklaring. Istället citerar han en journalists värdeladdade beskrivning i *Väster-norrlands Allehanda* 1955-08-04. "... Till den rofyllda dalsänkan, över vars stigar orädda ekorrar skuttar, tränger inga störande vindar. Den balsamiska luften nästan berusar. Det är stilla och andaktsfullt som i en tempelsal. Och strax nedanför utbreder sig sandstranden, varm och solmättad, och där utanför – havet, som lättjefullt sträcker ut i den varma förmiddagen."

Sågsandsborna må uppfatta sin plats som unik för att den är deras sommareldorado. Om Hellspong också hänvisat till den etnologiska forskning som rör sommarlivet alltsedan 1800-talets slut fram till 2020-talet hade Sågsandsbornas berättelser inkluderats i en nordisk kontext med belysning av generationsspecifika sommarhusdrömmar och tidstypiska levnadsvillkor. Tyvärr saknar boken om Sågsandsborna helt referenser till forskningsfältet. Jag vill därmed hävda att denna skrift tillhör hembygdsboksgenren, om än rikad till platsens sommarboende. En form av dokumentation och minnesskildring om vad som varit, med målsättning att sprida kännedom om platsens lokalhistoria till yngre generationer av Sågsandsbor.

Kerstin Gunnemark, Göteborg

Martin Åberg: *Sextio herrnhutiska liv. Självbiografiskt skrivande och individualisering i Sverige 1770–1840*. Nordic Academic Press, Lund 2023. 173 s., ill. ISBN 978-91-89361-70-6.

Historikern Martin Åberg har studerat sextio levnadsberättelser som skrivits eller dikterats av medlemmar inom den herrnhutiska religiösa väckelserörelsen. Den var verksam i Sverige sedan 1730-talet och en bit in på 1800-talet. De utvalda svenska levnadsbeskrivningarna, som numera finns tillgängliga digitalt, avser tiden 1770–1840. Herrnhutismen är känd för att känslorna spelar stor roll i de troendes beskrivningar av sin relation till Kristus och hans lidande och sår. Förekomsten av en så kallad blodsmystik är känd. Detsamma gäller bilden av Kristus som en himmelsk brudgum. Betydelsen av personlig omvändelse är framträdande i levnadsberättelserna. Dessa tar upp både ljusa och mörka sidor under livets gång. Stort utrymme ägnas åt barndom och uppväxt men även åt livets slutfas. Livskriser föregick ofta omvändelsen. För kvinnor kan negativa upplevelser vara knutna till att de måst ingå ett påtvingat äktenskap.

Medlemmarna var ålagda att skriva ned eller diktera sina levnadslopp om vägen till frälsningen. Av de sextio levnadsberättelserna har 33 skrivits av kvinnor och 14 av män från olika sociala skikt. Åtta barn ingår bland författarna. I fyra fall kan civilstånd inte avgöras eftersom texterna inte är fullständiga. Bland männen var handelsmän och småfolk ur hantverkargrupper och manufaktur-närings- ar väl representerade. Bland kvinnorna var flera döttrar eller hustrur till handelsmän och hantverkare eller änkor efter dessa.

I Sverige hade herrnhutarna brödräfsamlingar i Stockholm och Göteborg men även i Uddevalla och Karlskrona. På landsbygden fanns mindre herrnhutiska församlingar på vissa platser i södra och västra Sverige. De troende uppfattades som individer som hade sina egna frälsningsupplevelser. Samtidigt

tillhörde de en andlig och social gemenskap i brödraförsamlingen. Ett egalitärt synsätt gjorde sig gällande i relationen mellan människor. Medlemmarna kallade sig "bröder" och "syst-rar". Levnadsberättelserna lästes upp vid be-rättarens begravning och kom i många fall att kopieras och spridas vidare inom väckelsen. Några utvalda levnadslopp blev också tryck-ta. Den sångbok som användes och som lev-nadsberättelserna ofta hänvisar till, var *Sions sånger* som kom ut första gången 1743.

För församlingarna i Sverige fanns dia-sporainstruktioner författade i Herrnhut 1767 om hur levnadsbeskrivningarna skulle utfor-mas och vilka dygder som var de primära och som skulle genomsyra medlemmarnas liv. Det gällde "brännande kärleksfullhet", "ömsint-het", "ödmjukhet", "återhållsamhet", "exem-plarisk vandel" och "förnöjsam" liksom "självbehärskning". Dessa levnadsregler ut-gjorde inget hinder för att medlemmarna ock-så var aktivt handlande människor inom sina yrken eller inom församlingen. Flera av dem gjorde många resor som diasporaarbetare.

Åberg gör en kvantitativ sammanställning i tabeller om hur många gånger som de ovan-nämnda termerna kommer till användning i de sextio levnadsberättelserna. Särskilt fre-kvent är ordet kärlek som omtalas 111 gånger och förnöjsam 67 gånger. Ömsint förekommer bara fyra gånger och ödmjuk tre gånger. I 116 fall använder berättarna uttrycket "stilla" och "stillhet". Dessa ord förekom särskilt som uttryck för känslomässiga och fysiska till-stånd i samband med personens sjukdom och bortgång.

Åbergs främsta ambition är att sätta in lev-nadsberättelserna i sitt sociala och kulturella sammanhang i samtiden. Fokus är herrnhu-tismen som folklig rörelse och hur den förhål-ler sig till det tidiga 1800-talets framväxande medelklasser och borgerligt moderna uttryck för individualism. Denna koppling är enligt honom svår att leda i bevis utifrån de stude-rade sextio självbiografierna. Författaren är nogga med att markera att hans resonemang

i stor uträkning är spekulativa, det vill säga sannolika tolkningar. På s. 125 skriver han: "Det är självfallet omöjligt att veta vilken eller vilka av ovannämnda resonemang som kvalificerar sig som något mera än enbart en gissning." På s. 130 uppger författaren: "Listan på mer eller mindre sannolika berö-ringspunkter mellan 1700-talets herrnhutism och 1800-talets samhälle skulle kunna göras längre."

Författaren framhåller att han inte kan generalisera vare sig genus- eller klassfrågor och inte heller regionala variationer utifrån de sextio levnadsberättelserna. Ett typiskt uttryck för detta synsätt framkommer på s. 39 där Åberg skriver: "Med reservation för underlagets litenhet ..." Han skiljer på hur många som var kvinnor respektive män utan att finna några klara skillnader i deras berät-tande. Ett sådant kvantitativt tänkande skulle inte behöva vara det viktiga vid analyserna av materialet. Som etnolog hade jag i stället velat fördjupa mig i innehållet i berättelserna för att därigenom komma levnadsberättarna närma-re in på livet, deras tankar och idéer. Citaten från levnadsintervjuerna, som inte är särskilt många i boken, har i detta hänseende ett vik-tigt värde.

Trots dessa anmärkningar är boken väl värd att läsa med tanke på aktuella kultur-vetenskapliga diskussioner om folkligt skri-vande i äldre tid.

Anders Gustavsson, Oslo universitet/Henån

Katarina Ek-Nilsson, Birgitta Meurling, Marianne Liliequist, Annika Nordström: *Min mormor. Kvinnoliv i en annan tid*. Bokförlaget h:ström, Umeå 2023. 316 s., ill. ISBN 978-91-7327-318-3.

Vem skulle inte vilja skriva en bok om sin mormor eller någon annan närstående släk-ting? Åtminstone kliar det i mina fingrar att